

Svitlana Karpenko

**UKRAINIAN FAIRY TALE STUDIES IN THE SECOND HALF OF THE 19TH
CENTURY: NARRATIVE RECORDING AND EDITION PRACTICE**

Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine

Світлана Карпенко

**УКРАЇНСЬКЕ КАЗКОЗНАВСТВО ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ:
ФІКСАЦІЯ НАРАТИВУ ТА ЕДИЦІЙНА ПРАКТИКА**

Abstract: In the article there is researched the formation of the Ukrainian fairy tale studies during the 19th century. There are emphasized the main directions in the study of the national fairy tale starting from the first cases of recording up to the broad scientific researches on the storyline of the fairy tale prose, beginnings of the genre and type classification, approbation of the scientific collection of fairy tales. There are highlighted the most important works of the Ukrainian fairy tale studies (such as works of M. Drahomanov, O. Potebnia, I. Franko, M. Sumtsov) and roles of ethnographic centers in the planning and support of publishing digests of folk fairy tales. There have been established the types of the edition practice of this period. They should contain passport data and scientific comments on origin of the story, comparing it with the narrative tradition of neighboring peoples; review of Ukrainian folk tale in Slavic fairy tale studies with links to published collections, views of other authoritative scientists; reviews of publications and articles with an emphasis on topics of Ukrainian fairy tale studies coverage.

Keywords: folkloristics, fairytale, Ukrainian fairy tale studies, genesis, collection of fairy-tales, scene pointer of fairytales, narrative, edition

Українська народна казка як складова етнічної культури в нашому сьогоденні стала об'єктом і предметом вивчення етнопсихології українців. Через призму казки стають зрозумілими етнічні стереотипи, культурні традиції та вірування, характер, вдача та історична доля народу. Розвідки ХІХ ст. про українську народну казку неможливо розглядати окремо від становлення етнографії як науки. Народна проза, а поміж

неї й казка, досліджувалася у розмаїтті тогочасних шкіл та методик.

У нашій статті розглянемо генезу, тяглість українського казкознавства ХІХ ст., презентування системності у вивченні народної казки. З великої кількості матеріялу, зупинимося на значенні для українського казкознавства: збірників казок із апаратом їх наукового осмислення; теоретичних розвідок про казку казкознавців; можливостей створення сюжетного

показчика, який за певних умов міг би відбутися; ролі наукових етнографічних осередків у формуванні методологічної платформи вивчення народної казки.

Фіксація казкових сюжетів сягає літописної літератури періоду Руси-України X – XII ст. (у Початковому літописі є переказ про Кожум'яку та події військових сутичок з печенігами близько 992 р. на Трубайлі (сучасний Переяслав)). Зустрічаються казки й у перекладах релігійно-дидактичних повістей *Стефаніт і Іхнілат* та *Індійське царство*. Поряд із пропагуванням мандрівних та етнічних казкових сюжетів спостерігалася й заборона «казки казати» (у повчальному слові XII ст. Кирила Турівського пекельні муки на тому світі чекали на тих, хто «байки баїть» [30, 37]). Народна казка творчо використовувалася у поетичних та прозових творах І. Вишенського, Х. Фіلالета, у *Пересторозі*, у проповідях Л. Барановича, І. Галятовського, А. Радивиловського (XVI – XVII ст.). Пояснення терміну «казка» зустрічаємо вперше у рукописному словнику середини XIV ст. *Синонімі словенороскім*, по тому – у словнику Лаврентія Зизанія (*Лексис, сиріч реченія, вкратці собрани і із словенського языка на простий рускій діалект істолковани* Л. З. (1596, Вільно)), а згодом у Памви Беринди (*Лексікон словенороский і імен толкованіє* (1627)). Отже, казка, як різновид оповіді, має досить давню традицію, що й зумовила на початок XIX ст. існування великого фольклорного масиву який вирізнявся рядом функціональних та естетичних ознак.

Вже з 1920-х років українські фольклористи відгукнулися на заклик наукової громадськості зано-

товувати старовину, що безслідно зникала. Методологію запису казок було перейнято у європейському казкознавстві, зокрема у Вільгельма та Якоба Грімів, які у збірці німецьких народних казок *Дитячі та родинні казки* (1812 – 1814) подавали тексти наближено до народного джерела. Виразним прикладом наслідування цього стала збірка Осипа Бодяньського *Наськы украинськы казкы запорозьця Іська Матерынкы* (1835) [34]. Три казки у віршах (1. *Казка про царів сад да живу ю сопілочку*; 2. *Казка про дурня да його коня*; 3. *Казка про малесенького Йвася, змію, дочку її Олесю та задніх гусенят*) за зразками бурлескно-травестійної *Енеїди* Івана Котляревського та байок Петра Гулака-Артемівського на довгі роки збудили український казкознавчий рух. У науковому описі збірки Іван Франко зазначав, що «одинок книжечка О. Бодяньського видана українською мовою здавна належить до великих рідкостей української бібліографії, проте має велику популярність в Україні» [34, 5]. Розглядаючи сюжети з позицій компаративізму, він вказав на їх мандрівну основу, наводячи паралелі із розвідок В. Бугеля *Тло ludowe «Balladyny»* [36, 339; 557; 665] – казка про братовбивство або сестровбивство, розкрите із допомогою чарівної сопілки, пов'язана із віруванням у метемпсихозу; друга казка із староегипетським початком, досліджена у Е. Коскена [37, 97] та у І. Франка [31, 110], третя казка – не досліджена як мандрівна, проте має натяки на канібалізм тощо.

Другим важливим джерелом для черпання казок до збірників були етнографічні описи, так звані *Записки* чи *Зразки говорів*. Серед перших

таких збірників варто назвати польські видання, де фольклорні твори фіксувалися двома способами: дослівно з усіма лексико-стилістичними подробицями, та конспективно, без збереження мови оригіналу. Це залежало від перспективної мети, яку ставили перед собою збирачі/упорядники. Наприклад, О. Кольберг [42], М. Мошинська [43], С. Рокосовська [50] записували українські казки із збереженням основних мовних особливостей оригіналу, з метою фонетичного співставлення територіальних говорів, а К. Войціцький [52], [53], С. Баронч, Б. Сокальський подавали у перекладі (стислий переклад) польською мовою, що фактично позбавляло їх наукової вартості, але вказувало на побутування того чи іншого сюжету в оповідній традиції.

Серед українських подібних видань назвемо *Записки о Полтавской губернии (Записки про Полтавську губернію)* Миколи Арандаренка (1848 – 1852), де у другій частині вміщено тексти народних казок (70 стор.) [4]. Казки тут подано у хронології запису, без групування за видовими категоріями. З поміж останніх аналогічних видань XIX ст. вкажемо *Етнографічні матеріали зібрані в Чернігівській і сусідніх з нею губерніях* Б. Грінченка [2] (1895, 1897, 1900), де близько 500 позицій казок подано у перших трьох томах серед легенд та повір'їв. Праця була колективною: записи зроблені Б. Грінченком, його учнями, дописувачами (М. Дикаревим, А. Русовим, В. Степаненком, В. Андрієвським та ін.), а також запозичувалися з інших рідкісних джерел. У цьому виданні простежується наукова методика роботи над матеріалами, виокремилися критерії укла-

дання збірників. У передмові упорядник характеризує збірку, підбір матеріалу до неї, вказуючи на новизну, використання класифікації Михайла Драгоманова. Укладач наголошує на колективності та традиційності уснопоетичних зразків: «Майже весь вміщений тут матеріал є набутком загальнонародним у тому сенсі, що ці оповідання, казки та ін. можуть розповідатися кожним селянином; [...] особисте тут лише форма, а погляди на факти, що складають зміст подібних оповідей, поширені в народній масі» [2, 5]. Агатангел Кримський високо оцінив казкові матеріали, вміщені в збірках Бориса Грінченка: «... Це дуже корисна вкладка до української казкової літератури. Вони становлять, мабуть, чи не найважливішу для нас частину Грінченкової двотомової книги. Здебільшого все це новини, опубліковані досі хіба у варіантах великоруських або білоруських, і то тільки почасті» [11, 457]. Через двадцять років С. Савченко назвав видання «найзначнішим явищем в етнографічній літературі у російській Україні» [23, 327].

Датування публікацій текстів українських народних казок та їх досліджень (приміток до текстів) бібліографи-фольклористи фактично розпочинають з 1841 року, коли побачив світ *Додаток до збірника пісень народних польських і руських* К. Й. Туровського [38]. Окремі публікації українських казок здійснив Р. Подбереський (*Казка про Василису Золотоволосу та Івана Гороха* (1841) [45], *Казка про сім Семенів, роджених братів* (1842) [44]), де у примітках розмірковував про казки загалом, спираючись на європейську традицію дослідження цього жанру. Йому ж належить

стаття *Джерела текстів, короткий огляд і список руських (українських) казок* (польською мовою) [46], [47]. Серед перших спроб теоретичного осмислення українського казкового епосу також слід згадати розвідки Е. Ізопольського *Badania podań ludu (Pamiętki Ukrainy)* [41] та *O Wernyhorze* (1843), де об'єктом вивчення стали фантастичні казки; анонімну статтю *Bajka, czyli kazka ukraińska (Kilka naprędce rzuconych uwag i myśli)* (1853) [35]. Таким чином, українська народ-на казка ставала об'єктом вивчення європейського казко-знавства вже у першій половині XIX ст. З середини 1850-х років запис фольклорного наративу на українських теренах відбувався у контексті комунікативної ситуації, що сприяло його відтворенню та виконанню. Зокрема, Пантелеймон Куліш у другому томі *Записок о Южной Руси (Записок про Південну Русь)* [5] облаштовує матеріал так, що казкові сюжети виходять перед читачем із побутових сцен. У неопублікованій передмові до збірки він вказав на принципи запису ним фольклорних одиниць: точність копіювання натури, дослівне записування тексту та фіксування загального колориту і дрібних деталей побутування оповіди [7]. Основні зауваження, висловлені П. Кулішеві у рецензіях та критичних статтях пізнішого часу, стосувалися однак неточності передавання (випускання, доповнення, прибирання некрасивої вимови тощо).

Публікування збірок казок поставило науковців перед проблемою класифікації, групування подібних за структурою сюжетів. Авторські класифікації обстоювалися упорядниками збірок у розлогіх передмовах. Роз-

поділ казкових наративів відбувався: за тематичними ознаками; регіональною належністю текстів; за репертуаром виконавців. У збірнику *Народних казок* Івана Рудченка [22] 137 варіантів упорядкував за народною систематизацією: про звірів, про птицю; про нечисту силу; про зміїв, богатирів і тому подібну диковину, і чисто побутові – про билицю, бувальщину. Крім записів самого упорядника, до збірки увійшли тексти казок різних збирачів, членів Київської Старої громади та Південно-Західного відділу Російського географічного товариства (О. Лоначевський, І. Новицький, Б. Познанський, А. Свидницький та ін.). У передмові І. Рудченко наголошував на науковому публікуванні казок, тобто на подачі без змін, із збереженням діялектних особливостей, пропонуючи уникати переробок змісту, викидання частин тощо [22, IX-X]. Збірку високо оцінили М. Драгоманов, П. Куліш, А. Афанасьєв, Ф. Буслаєв, А. Веселовський. М. Сиваченко зазначав, що на прикладі видання І. Рудченка та дискусії навколо нього можна спостерегти традицію поглядів на фольклор представників різних періодів, від старого, романтичного, до нового, наукового, де на перший план ставилась проблема вже не художньої якості твору, а точності його запису, достовірного відтворення тексту таким, яким він функціонує в усній традиції [24, 360].

У цей час розгортають активну діяльність Південно-Західний відділ Географічного товариства у Києві, Харківське історико-філологічне товариство, Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові й такі державні установи, як Харківський губернський статистичний комітет

та Чернігівське земство. Зокрема, Південно-Західним відділом РГТ плянувалося два видання: експедиційні записи та збірник фольклору, що включав би як попередні, так і нові записи, а Стара Київська Громада працювала над збірником українських казок Івана Рудченка. Отже, два томи І. Рудченка (1869 – 1870) [22], збірник М. Драгоманова [16] та другий том *Трудів* (1878) П. Чубинського [29] мали вміщувати народні казки. Відмінності цих збірників полягають у специфіці класифікації, систематизації прозових наративів, різних способах відбору матеріалу, концепції видань, їх меті та принципах створення першого наукового видання, покликаного прислужитися історико-філософським запитам тогочасної науки.

До збірника М. Драгоманова *Малоруські народні перекази та оповідання* (1876) [16] увійшли матеріали з архіву Південно-Західного відділу РГТ, приватних колекцій, передруки зі збірників та періодичних видань. Найбільше матеріалу найвищої якості (як оцінили його М. Драгоманов, М. Костомаров, А. Веселовскій) надійшло від І. Манжури. Записи Я. Новицького, М. Мурашка, В. Менчиця, С. Руданського укладач отримав від О. Котляревського з матеріалів колишньої редакції часопису *Основа*, а О. Лоначевський-Петруняка передав зошит записів невідомого. Географічно записи казок, що потрапили до укладача, охопили Галичину, Буковину, Поділля, Полісся, Полтавщину, Катеринославщину, Київщину [12, 120-122]. За свідченням упорядника збірки, його особиста праця полягала майже виключно у відборі й систематизації матеріалу, застосуванні

наукового підходу до усної народної словесности (казки подано розділом *Казка фантастична, гра слів та домену*) [16, 5]. У рецензії Філарет Колесса зазначав, що збірник «заслужовує пильної уваги як перша і досі одинока спроба систематизації творів української усної словесности» [9, 177]. Надалі на цю систематизацію спиралася більшість упорядників фольклорних збірок, зокрема П. Чубинський, Б. Грінченко та ін.

Другий том *Трудів* Павла Чубинського *Малоруські казки* (1878) [29] вміщував передмову *Казки та казкарі*, що викликала резонанс серед фольклористів. За кількістю вміщених текстів (близько 300) збірка П. Чубинського стала одним із найзначніших видань XIX ст. У передмові до видання упорядник порушив питання класифікації, врахувавши досвід попередників П. Куліша, І. Рудченка, М. Драгоманова. Сучасна дослідниця О. Івановська вважає П. Чубинського «предтечею контекстуальної школи в українській фольклористиці». Його *Труди* представили всі можливі варіанти вербального тексту за регіональною специфікою, що дало змогу зробити синхронний зріз фольклорного репертуару населення України другої половини XIX ст. Його збирацька діяльність заклала підвалини створення фундаментальних наукових праць А. Веселівського, Ф. Вовка, О. Білецького, В. Проппа [6, 19]. Проте, М. Драгоманов критикував *Труди* за невдале впорядкування матеріалу, за нехтування правилами запису народних творів [3]. Федір Вовк також відзначав, що праця Павла Чубинського стала величезним, незвичайно багатим і тому дорогоцінним збірником, але цей збірник як-небудь

зшитий, майже не систематизований і дуже погано редагований. Через сорок років М. Сумцов писав, що «після Чубинського в українській етнографії з'явилися цінні праці Головацького, Іванова, Рудченка, Грінченка, Манжури, Гнатюка, Франка, Яворницького, Новицького, Милорадовича, проте жоден з них за обсягом та змістом не зможе замінити *Труди* Чубинського, котрі як і раніше, так і нині є вагомим зразком української етнографії, лишаючи таким чином за П. Чубинським славу відданого сина свого народу, людини з чистим, благородним серцем та великими історичними заслугами» [9, 177].

Об'єктивні підсумки про стан дослідження української казки знаходимо у передмові до неопублікованого збірника казок харківського фольклориста та етнографа П. Іванова, який зазначав, що у фольклористиці XIX ст. не вироблена чітка наукова класифікація казкового матеріалу, цей жанр мало потрапляє у коло зацікавлення дослідників; на кінець XIX ст. виникла нагальна потреба упорядкувати покажчики-довідники казкових сюжетів. Він висловлює стурбованість, що українські учені – як фольклористи, так і мовознавці – не звертають належної уваги на активне побутування цього жанру у загальній системі українського фольклору, бо й досі казка не класифікована науковими покажчиками. У 1891 р. П. Іванов надіслав до цензурної комісії у Москву рукописну збірку, до якої увійшли більше 400 казок Слобожанщини та ні за життя вченого, ні по смерті його не опублікували. Частина казок (із Московського архіву) лише у 2004 р. невеликою кількістю та тиражем вийшла як додаток до дисертаційного дослідження І. Неїло [19].

Порушуючи питання сюжетного покажчика, зазначимо, що ряд українських наукових досліджень останніх років XIX ст. розвинули тенденцію до його створення. Прикладом цьому є ряд розвідок М. Сумцова [25], [26], [27], [28] О. Малинки [15], М. Марковського [17], І. Франка [31], [33], [39], [40], де досліджено сюжетні типи жінка-чарівниця, невірна жінка, жених-мрець, шахрай, мотиви перетворення, розцвітання сухої палиці, про жабу тощо.

Окремі розвідки представили систему казкових образів. Найвагомим стало дослідження фольклориста харківської етнографічної школи Олександра Потебні. Цикл його статей (*Різдвяні обряди*, *Баба-Яга*, *Змій*. *Вовк*. *Відьма*) у збірнику *Про мітичне значення деяких обрядів та повір'їв* [21] аналізують великий масив традиційних казкових сюжетів та мотивів у міжкультурному контексті. В іншій окремій розвідці *Про Долю та подібних до неї істот* [20] вчений торкається образу Долі саме у казках. Ці праці й нині користуються попитом в українському казкознавстві як джерело для історико-типологічного вивчення казки.

Частково казкознавчі матеріали потрапили до міжнародних видань. Так, методологічним джерелом для українського казкознавства XIX ст. став переклад А. Кримським праці В. Клоустона *Народні казки та вигадки, їх мандрівки та зміни* [8]. Додатково у виданні вміщено статті Е. Коскена *Уваги до казки про двох братів* та І. Франка *Примітки до праці Е. Коскена "Уваги до казки про двох братів"* [10]. Німецькомовна праця чеського фольклориста Ір. Полівки популяризувала відому в Україні казку про ві-

щуна (*Невільний знахар*), де наведено українські паралелі та бібліографічні примітки [48], а Фр. Ржегорж вміщує українські народні казки на сторінках своїх збірників про побут бойків та народознавство галицьких Карпат в цілому [49]. У часописі «Живая Старина» (1898) подано переклад статті фінського фольклориста А. Аарне *Декілька паралелей фінських казок до російських та інших слов'янських* [1], де наведено чотири типи казок і до них цитуються українські паралелі із збірників Б. Грінченка, М. Ястребова, М. Драгоманова, П. Чубинського, І. Рудченка, О. Кольберга.

Характерною для кінця XIX ст. була тенденція вивчення фольклористами репертуару казкарів. Так, В. Лесевич у розвідці про Денисовського казкаря Р. Чмихала [13], [14] подав різні за видами фольклорні тексти (легенди, перекази, казки, анекдоти; усього 72 номери), зазначаючи у передмові, що цінність книги полягає у фіксації текстів у одному селі від одного оповідача. Хоча й немає тут нових казок, однак сам спосіб їх сполучення, тобто контамінації, те, як вони переходять одні в другі, доповнюють себе і переміняються є дуже цінним для фольклориста. Дослідник свідчить про російські вкраплення в текст українських казок, як про негативне явище, демонструє приклади їх пристосування до української мовної системи. Збірка В. Лесевича важлива своїми акцентами на особистості казкаря та його соціальному середовищі, специфіці виконавства, мові, що певною мірою випереджало свій час.

Отже, шляхи вивчення народної прози цього періоду були різними: найперший – це фіксування, рукописні збірники; другий – публікація

записів як у періодичних виданнях, так і у регіональних збірниках вивчення говорів; третій – подання поряд із текстом паспортних даних та наукових коментарів про походження сюжету, зіставлення з оповідною традицією сусідніх народів; четвертий – укладання окремих збірників із коментарями, спробами класифікації текстів, елементами довідкових покажчиків; п'ятий – окремі розвідки про українську чи слов'янську казку із посиланнями на опубліковані збірники, погляди інших авторитетних науковців; шостий – рецензування всього того, що видавалося із вагомим акцентом на висвітлення у рецензованих працях теми українського казкознавства. Це могли бути як українські, так і закордонні праці (польські, чеські, німецькі, французькі тощо). Все це зумовило інтенсивний казкознавчий рух початку XX ст. та є важливим методологічним джерелом для сучасних наукових студій.

Bibliography and Notes

1. Аарне Анте, *Несколько параллелей финских сказок к русским и прочим славянским*, [в:] *Живая старина* 1898, Выпуск 1, с. 105-110.

2. Гринченко Б. Д., *Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях*, [в:] *Земский Сборник Черниговской губернии*, Выпуск I, Чернігів 1895, 304 с.; Выпуск II, Чернігів 1897, 390 с.

3. Драгомановъ Михаилъ, *Ученая экспедиция въ Западнорусский край* [рецензія], [в:] *Вѣстникъ Европы* 1877, Томъ 3, с. 85-109.

4. *Записки о Полтавской губернии, Николая Арандаренко, составленные в 1846 году. В трех частях*, Полтава, Часть 1, 1848; Часть 2, 1849; Часть 3, 1852.

5. *Записки о Южной Руси* / Изд. Пантелеймонъ Кулишъ, Томъ II, Санкт-Петербургъ 1857, 354 с.

6. Івановська Олена, *Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів*, Київ 2012, 335 с.

7. Івашків Василь, «Украинские народные предания» Пантелеймона Кулиша: до питання творчої історії, [у:] *Вісник Львівського університету*, Серія філологічна, Випуск 47, Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка 2009, с. 38-63.

8. Клоустон В. А., *Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни* / 3 англ. мови переложив А. Кримський, Львів 1896, 184 с.

9. Козар Лідія, *Київська громада як центр розвитку української фольклористики в 60-70-х рр. XIX ст.*, [у:] *Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування*, / Ред. М. Дмитренко, Київ 2014, 252 с.

10. Коскен Е., *Уваги до казки про двох братів*, [у:] Клоустон В. А., *Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни* / 3 англ. мови переложив А. Кримський, Львів 1896, с. 111-147.

11. Кримський Агатангел, *До етнографії Чернігівщини*, [у:] Idem, *Твори: У 5-ти томах*, Київ: Наукова думка 1972–1973, Том 3, 504 с.

12. Кухта Наталія, *Михайло Драгоманов – дослідник народної казки (про укладання збірника «Малоруських народних переказів та оповідань» (1876))*, [у:] *Пазяківські читання*, Київ 2002, с.120-122.

13. Лесевичъ Владимиръ, *Денисовскій сказочникъ Р. Ф. Чмыхало (Мелкія замѣтки). Его сказки и приказки*, [в:] *Міръ Божій* 1895, апрель, с. 9-22.

14. Лесевичъ Владимиръ, *Сказки и присказки деда Чмыхала. Записаны въ селе Денисовке Полтавской губернии*, [в:] *Сборникъ въ пользу недостаточныхъ студентовъ университета св. Владимира*, Санкт-Петербургъ 1895, с. 211-234.

15. Малинка Александр, *Несколько варіантовъ на тему о госте Терентіи*,

[в:] *Этнографическое обозрение* 1893, Томъ XII, с. 146-147.

16. *Малорусские народные предания и рассказы. Сводъ Михаила Драгоманова. Изданіе Юго-Западнаго Отдела Императорскаго Русскаго Географическаго Общества*, Київъ 1876, 436 с.

17. Марковскій Михаилъ, *Бродячій анекдотъ въ малорусской народной словесности*, [в:] *Кіевская Старина* 1895, Томъ XII, с. 94-96.

18. Милорадовичъ Владимиръ, *Сказки о жабахъ*, [в:] *Кіевская Старина* 1896, Томъ XI, с. 37-40.

19. *Народні казки Куп'янщини* / Упорядник І. Неїло, Київ 2004, 215 с.

20. Потебня Александръ, *О Доле и сродныхъ съ ней существахъ*, [в:] *Чтѣнія въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древностей російскихъ*, Томъ 1: *Древности: Труды Московскаго Археологическаго Общества*, Москва 1865–1867, с. 34-52.

21. Потебня Александръ, *О мифическомъ значеніи нѣкоторыхъ обрядовъ и повѣрій*, [в:] *Чтѣнія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Російскихъ*, Книга 1-3, Москва 1865, с. 85-310.

22. Рудченко Иванъ, *Народныя южнорусскія сказки* / Издал И. Рудченко, Київъ, Випускъ 1, 1869, 216 с.; Випуск 2, 1870, 210 с.

23. Савченко С. В., *Русская народная сказка (Исторія собиранія и изученія)*, Київъ 1914, 539 с.

24. Сиваченко Микола, *Іван Рудченко як збирач і публікатор українських народних казок*, [у:] Idem, *Літературознавчі та фольклористичні розвідки*, Київ: Наукова думка 1974, 464 с.

25. Сумцовъ Николай, *Жаба и лягушка въ народныхъ поверьяхъ и сказкахъ (Къ предметной фольклорной библіографіи)*, [в:] *Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества*, Томъ IX, Харьковъ: Тіпографія Губернскаго Правленія 1897, с. 242-243.

26. Сумцовъ Николай, *Пожеланія и проклятія преимущественно малорусскія*, [в:] *Сборникъ Харьковскаго Исто-*

рико-Филологического Общества, Томъ IX, Харьковъ: Типографія Губернскаго Правленія 1897, с. 183-208.

27. Сумцовъ Николай, *Былины о Добрыне и Марине и родственныя имъ сказки о жене-волшебнице*, [в:] *Этнографическое Обозрение* 1892, Томъ XIII – XIV (№ 2-3), с. 143-169.

28. Сумцовъ Николай, *Песни о госте Терентіи и родственныя имъ сказки (Къ исторіи сказаній о неверной жене)*, [в:] *Этнографическое Обозрение* 1892, Томъ XII (№ 1), с. 106-119.

29. *Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-русский край... Материалы и исследования собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ*, Томъ 1, Изданный подъ наблюдениемъ чл.-сотр. П. А. Гильдебрандта, Санкт-Петербургъ 1872; Томъ 2: *Малорусские сказки*, Санкт-Петербургъ 1878, Отделъ 1, 2; 688 с.

30. *Українська байка*, Київ: Дніпро 1983, 463 с.

31. Франко Іван, *Коментар до перекладу Жана Мосперо «Єгипетські казки і казка про двох братів»*, [у:] Клоустон В. А., *Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни / З англ. мови переложив А. Кримський*, Львів 1896, с. 110.

32. Франко Іван, *Дві школи у фольклористиці*, [у:] *Життє і Слово* 1895, Том 3, Книга 1, с. 149-155.

33. Франко Іван, *Коментарі до казки «Жених-мрець»*, [у:] *Життє і Слово* 1895, Том 3, Книга 5, с. 178.

34. Франко Іван, *Осип Бодяньський. Наські українські казки запорожця Іська Матирунки*, [у:] *Тексти й пояснення вибраних творів української й інших літератур*, Випуск II, Львів: З друкарні НТШ 1903, 88 с.

35. *Bajka, czyli kazka ukraińska*, [w:] *Dziennik Warszawski* 1853, s. 269-273.

36. Buhel Vol., *Tłó ludowe «Balladyny»*, [w:] *Wiśła* 1893, Tom VII, s. 339, 557, 665.

37. Cosquin Em., *Contes populaires de Lorraine*, Paris, 1886, Tome II, 382 pp.

38. *Dodatek do zbiorów pieśni ludu polskiego i ruskiego / Przez Kazimierza Jozefa Turowskiego*, Lwów 1846, 82 s.

39. Franko Ivan, *Pověst o Přemyslově a pověsti o kvetousi holi*, [v:] *Český Lid* 1895, IV, s. 43-67.

40. Franko Iwan, *Najnowsze prądy w ludoznawstwie*, [w:] *Lud* 1895, Tom I, Zeszyt 1, s. 4-16.

41. Izopolski E., *Badania podań ludu*, [w:] *Atheneum* 1843, Tom I, s. 19-30; Tom IV, s. 65-77; 77-84; Tom V, s. 39-75.

42. Kolberg Oskar, *Pokucie: obraz etnograficzny*, Tom 4, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego 1889, 328 s.

43. Moszyńska Jozefa, *Bajki i zagadki ludu Ukraińskiego*, [w:] *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*, Tom IX, Kraków 1885, s. 73-160.

44. Podbereski Romuald, *Skazka o siedmiu Semionach, rodzonych braciach*, [w:] *Atheneum* 1842, Tom I, s. 140-169.

45. Podbereski Romuald, *Skazka o Wasilisi Złotowłosej kosie nie pokrytej piękności i o Iwanie Gorochu*, [w:] *Atheneum* 1841, Tom VI, s. 114-127.

46. Podbereski Romuald, *Źródła tekstów, kratkie obejrzenie i spis ruskich skazek*, [w:] *Atheneum* 1841, Tom I, s. 169-177.

47. Podbereski Romuald, *O źródłach ruskich skazek*, [w:] *Atheneum* 1843, Tom I, s. 189-193.

48. Polivka J., *Slavische Beitroe zur vergleichender Märchenkunde*, [in:] *Zeitschrift für Österreichische Volkskunde* 1895, Band 1, S. 47-64.

49. Řehoř, Fr., *Čert. Mosaika z ľudových podání halickoruských / Sestavil Fr. Řehoř (Priteli V. S. Ponci učiteli v Černilově)*, Zlata Praha 1895, 34 č.

50. Rokossowska Zofia, *Bajki (skazki, kazki) ze wsi Jurkowszczyń*, [w:] *Materiały antropologiczne, archeologiczne i etnograficzne*, Tom II, Kraków 1897, s. 14-118.

51. *Słowo o skazkach ruskich*, [w:] *Rocznik krytyczno-literacki*, Warszawa 1842, nr 55, s. 9.

52. Wójcicki Kazimierz Władysław, *Klechdy, starożytnie podania i powieści ludu polskiego i Rusi: W 2 tomach*, Warszawa 1837, Tom 1, 223 s.

53. Wójcicki Kazimierz Władysław, *Klechdy: starożytnie podania i powieści ludowe*, Warszawa 1876, 237 s.